

فصل ۱ ♦ : ایران و همسایگان

درس ۲۰ : مطالعه مروری		درس ۱۹ : همسایگان ما	
پدیده‌های مکانی، رابطه انسان و محیط، تعلق و هویت، میراث فرهنگی، تنوع شیوه‌های زندگی، حقوق و قوانین	مفاهیم کلیدی	فضا و مکان فرهنگ و هویت نظام اجتماعی	حوزه‌های موضوعی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها: احترام به سایر ملل، حمایت از مستضعفان، علاقه‌مندی به معرفی و شناساندن کشور خود به دیگران</p>			
<p>اهداف کلی: هدف شماره ۶</p> <p>انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • اهمیت مرز را بشناسند و انواع مرزها را روی نقشه نمایش دهند. • شرایط و چگونگی ورود و خروج از کشور را بنویسند و مقررات آن را بیان نمایند. • شباهت‌ها و تفاوت‌های ما و کشورهای همسایه را ثبت و مقایسه نمایند. • دلایل خود برای سفر به یک کشور همسایه را بیان کنند. • نامه‌ای به دوست فرضی در کشور همسایه بنویسند و کشور خود را معرفی کنند. • درباره کشورهای همسایه از منابع مختلف اطلاعاتی گردآوری کنند و نمایش دهند. 			

فصل در یک نگاه

جمهوری اسلامی ایران بعد از چین و روسیه بیشترین تعداد همسایگان (۱۵ کشور) را دارد که از این تعداد با ۸ کشور از طریق دریا و ۷ کشور از طریق خشکی همسایه می‌باشد. به‌طور کلی مرز ابزار پایه و اولیه قلمرو حاکمیتی یک دولت سرزمین است. و مفهوم مرز برای اثبات حاکمیت و روابط آن با کشورها و دولت‌های دیگر لازم و ضروری است. در این فصل دانش‌آموزان با مفهوم و اهمیت و انواع مرز آشنا می‌شوند و با بررسی برخی ویژگی‌های کشورهای همسایه به مقایسه آنها می‌پردازند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌ها، نقشه ایران و کشورهای همسایه، در صورت امکان تصاویری از کشورهای همسایه، فیلم و کتاب‌های آموزشی مربوط

همسایگان ما

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- در صورت امکان با رعایت نکات ایمنی دانش‌آموزان را به پشت بام مدرسه برده و از بالا، دیوارهای منازل و مدرسه، پرچین باغ‌ها، حصارها را به عنوان وجود سرزمین، زمین‌ها و خانه‌های مختلف به دانش‌آموزان نشان بدهید و علت این مرزبندی را سؤال کنید.
- از دانش‌آموزان بپرسید اگر خانه‌ها فاقد دیوار بود چه اتفاقی می‌افتاد؟ چرا برای ورود به کلاس دیگر یا خانه همسایه در می‌زنیم و اجازه می‌گیریم؟ بعد از دانش‌آموزان بخواهید درباره مرز بین کشورها هر سؤالی دارند، بپرسند. به کسانی که سؤال بیشتری طرح می‌کنند امتیاز بدهید. سؤالات را روی تخته بنویسید.
- از دانش‌آموزی بخواهید با ایفای نقش یک خلبان که از روی چند کشور عبور می‌کند با برج مراقبت تماس بگیرد و درخواست ورود به کشور دیگر کند. به این ترتیب دانش‌آموزان را با مفهوم مرز زمینی و مرز هوایی آشنا کنید.
- از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره ۲۴ را در کلاس کامل کنند. آنها باید ابتدا روی همه مرزها را پررنگ کنند. نام رودخانه‌های مرزی را بنویسند و طول مرزها را مقایسه کنند. روی همین کاربرگ تعداد کشورهای همسایه را بشمارند و نام آنها را بنویسند. جدول را کامل کنید.

۷ کشور: پاکستان، افغانستان، ترکیه، عراق، ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان	همسایگان خشکی ایران
۸ کشور: کویت، عربستان، بحرین، قطر، امارات متحده، عمان، روسیه، قزاقستان	همسایگان دریایی ایران

در این بخش می‌توانید پاسپورت (گذرنامه) خودتان را به کلاس ببرید و به بچه‌ها نشان بدهید. و زمینه را برای آموزش مفهوم روادید (ویزا) و اجازه خروج و... فراهم نمایید.

برای آموزش ویژگی‌ها و اشتراک ما با همسایگان از آلبوم عکس و اسلاید و همچنین بیان خاطرات استفاده کنید. معمولاً برخی از دانش‌آموزان به سفرهای زیارتی رفته‌اند و ممکن است خاطراتی از این سفرها داشته باشند.

فعالیت ۳- به منظور ظهور خلاقیت و واکنش فردی و اظهار نظر دانش‌آموز طراحی شده است.

پاسخ فعالیت ۴- زیرا کشور ایران در گذشته خیلی پهناور بوده است و بعضی از کشورهای امروزی را هم شامل می‌شده است.

مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در آموزش مباحث جغرافیایی، مطالعه موردی است. به این معنا که برای شناخت یک پدیده، دانش‌آموز چند نمونه را مطالعه می‌کند تا به ابعاد مختلف آن موضوع پی ببرد و بتواند آموخته‌های خود را تعمیم دهد یا روش مطالعه موارد مشابه را یاد بگیرد.

در این درس، هدف حفظ کردن دانستنی‌ها و اطلاعات مربوط به کشورها نیست. بلکه دانش‌آموزان با استفاده از اطلاعات متن و تصاویر به مقایسه کشورهای همسایه می‌پردازند و کتاب یک منبع کاوشگری تلقی می‌شود.

در این زمینه به مطالعه موردی کتاب بسنده نکنید. فعالیت شماره (۲) کتاب را انجام دهید. دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا با مراجعه به منابع مختلف اطلاعاتی درباره کشورهای همسایه جمع‌آوری کنند. به هر گروه از دانش‌آموزان مطالعه یک کشور همسایه را سفارش دهید. سپس از آن‌ها بخواهید کار تحقیق خود را در قالب یک روزنامه دیواری ارائه کنند. نمایشگاهی از آثار دانش‌آموزان ترتیب دهید.

مقایسه افغانستان و ترکیه

تفاوت‌ها	شباهت‌ها
۱- ترکیه به دریا راه دارد اما افغانستان به دریا راه ندارد.	۱- هر دو کشور دارای کوه‌های مرتفع هستند.
۲-	۲- هر دو کشور مسلمان هستند.
	۳-
	۴-

– از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به اطلاعات نقشه‌ها و متن کتاب ناهمواری‌ها، آب و هوا، پوشش گیاهی، شهرها، روستاها، بناهای تاریخی، زبان، جمعیت و ... را مقایسه کنند.

– کاربرگه ۲۵ به منظور پرورش مهارت‌های نوشتاری و مکاتبه و همچنین پرورش روحیه تعلق به میهن طراحی شده است. البته در این زمینه تفاوت‌های فردی را هم در نظر بگیرید. از بچه‌ها بخواهید مجسم کنند می‌خواهند کشور خود را به یک دوست خارجی بشناسانند. چگونه ایران را معرفی می‌کنند. نوشته‌های دانش‌آموزان را جمع‌آوری و مطالعه کنید. غلط‌های نگارشی و غلط‌های علمی را تذکر دهید تا اصلاح شوند.

- محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی در این فصل می‌توانید از اهداف و انتظارات یادگیری این فصل (مندرج در ابتدای همین فصل) استفاده کنید.
- فهرست مشاهده از انجام فعالیت‌های کلاس

- کاربرگ‌ها
- آزمون کتبی یا شفاهی
- فعالیت‌های نقشه‌خوانی روی کاربرگ‌ها
- فهرست بررسی کارهای تحقیقی (گردآوری اطلاعات درباره کشورهای همسایه، روزنامه دیواری و...)

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- مترجم داود خاتمی، سرزمین و مردم پاکستان، انتشارات وزارت فرهنگ و آموزش عالی ۱۳۶۸
- ۲- مترجم مرتضی اسعدی، سرزمین و مردم افغانستان، انتشارات وزارت فرهنگ و آموزش عالی ۱۳۶۸
- ۳- مترجم محسن محسنیان، گذرگاه افغانستان، انتشارات آستان قدس رضوی ۱۳۶۵
- ۴- نویسنده، زیبا فرزین نیا، پاکستان، وزارت امور خارجه دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی ۱۳۷۶
- ۵- جغرافیای سال سوم دبیرستان وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ (مبحث مرز)
- ۶- تعلیمات اجتماعی سال پنجم ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش ۱۳۹۰ (کشورهای همسایه)
- ۷- نقشه‌های کشورهای همسایه، مؤسسه گیتاشناسی، سال‌های ۹۰-۱۳۸۰
- ۸- منصور، ملک‌عباسی، فرهنگ جغرافی مدرس، مؤسسه انتشاراتی محراب قلم ۱۳۸۹
- ۹- مساحت و طول مرزهای جمهوری اسلامی ایران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح ۱۳۹۰

دانستنی‌های معلم

مرزهای ایران

مرزهای ایران به دو بخش مرزهای سیاسی و مرزهای طبیعی تقسیم می‌شود. در حال حاضر طول مرزهای کشور جمهوری اسلامی ایران ۸۵۷۴ کیلومتر می‌باشد که از این مقدار ۳۹۶۵ کیلومتر مرز خشکی، ۲۰۴۵ کیلومتر مرز رودخانه‌ای، دریاچه‌ای و باتلاقی و ۲۵۶۴ کیلومتر آن نیز مرز دریایی است.

در جاهایی که رودخانه‌ای مرز بین دو کشور است، از «تالوگ» و یا خط عمیق‌ترین نقاط رودخانه برای تعیین مرز استفاده می‌شود.

ایران با کشورهای جنوب خلیج فارس از طریق پهنه دریایی خلیج فارس ارتباط دارد. لذا تحدید حدود مرزها براساس کنوانسیون حقوق دریاها صورت می‌پذیرد. در تعیین مرزهای دریایی و توافق بر سر آنها از معیارهایی چون خط مبدأ (پست‌ترین حد جزر در ساحل) آب‌های داخلی (آب‌هایی که پشت خط مبدأ قرار گرفته‌اند) آب‌های سرزمینی (اولین منطقه به سمت دریا از خط مبدأ که عرض آن ۳ تا ۱۲ مایل دریایی است) منطقه نظارت و فلات قاره استفاده می‌شود که هر یک توضیحات مفصل دارند و برای اطلاع بیشتر می‌توانید به منابعی که در پایان فصل معرفی شده‌اند و کتاب‌های جغرافیای سیاسی مراجعه کنید.

طول مرزهای ایران

ردیف	نوع مرز	طول مرز (کیلومتر)
۱	مرزهای خشکی	۳۹۶۵
۲	مرزهای آبی	۲۰۴۵
۳	مرزهای دریایی	۲۵۶۴

مجموع طول کل مرز ۸۵۷۴

منبع: مساحت و طول مرزهای جمهوری اسلامی ایران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۰

فصل ۱۱ : ایستادگی در برابر بیگانگان

درس ۲۲ : مبارزه مردم ایران با استعمار		درس ۲۱ : استعمار چیست؟	
تحول، پیشرفت و تداوم، مدارک و شواهد پراکندگی پدیده‌های مکانی تعلق و هویت، میراث فرهنگی	مفاهیم کلیدی	زمان، تداوم و تغییر مکان و فضا فرهنگ و هویت	حوزه‌های موضوعی
<p>مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، برقراری ارتباط، خلاقیت، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها: میهن‌دوستی، احساس تعلق و افتخار به بزرگان و مبارزان با استعمار</p>			
<p>اهداف کلی: اهداف ۱۱، ۷ و ۱۹ انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:</p> <ul style="list-style-type: none"> • علل و عوامل ظهور پدیده استعمار و استعمارگری را نشان دهند. • از طریق مطالعه و بررسی شواهد، اهداف و روش‌های استعمارگران را بیابند و بررسی کنند. • از منابع مختلف درباره یکی از شخصیت‌هایی که با استعمار مبارزه کرده‌اند، اطلاعاتی گردآوری کنند. • درباره دخالت بیگانگان در کشور، اظهارنظر و نگرش خود را بیان کنند. • روی نقشه، بخش‌هایی از ایران را که به موجب قراردادهای استعماری جدا شده‌اند، نشان دهند. 			

فصل در یک نگاه

یکی از موضوعات مهم تاریخی، اجتماعی و سیاسی جهان در سده‌های اخیر، ظهور پدیده استعمار و استعمارگری و انواع آن (استعمار کهنه و نو) بوده است. این پدیده، تأثیرات زیادی بر ملل مختلف دنیا از ابعاد مختلف داشته است. دانش‌آموزان در فصل شکوفایی علوم و فنون در دوره اسلامی، درمی‌یابند که در دوره‌ای که مسلمانان در علوم و فنون پیشرفت کرده بودند، اروپا در جهل و تاریکی به سر می‌برده است. (قرون وسطی) در این فصل دانش‌آموزان می‌آموزند که با ظهور تغییر و تحولاتی در اروپا، آنها به سایر سرزمین‌های دنیا سفر می‌کنند و با غارت منابع طبیعی و انسانی، ملل دیگر را به استعمار خود درمی‌آورند. استعمارگران به شیوه‌های گوناگون عمل می‌کنند و در کشور ما نیز نفوذ داشته‌اند. از سوی دیگر از بین مردم، همواره شخصیت‌هایی ظهور کرده‌اند که با سیاست‌های استعماری مخالفت نموده، در این راه حتی جان خود را از دست داده‌اند. دانش‌آموزان در این فصل با مطالعه و بررسی مبارزات این قهرمانان، به الگو قرار دادن ویژگی‌های این شخصیت‌ها و پی بردن به ضرورت و لزوم دفاع از حقوق کشور خود ترغیب می‌شوند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگ‌ها، کتاب‌های آموزشی منتشر شده در مورد شخصیت‌های مبارز دینی و ملی کشورمان متناسب با سطح مخاطبان، فیلم‌ها و سریال‌های مربوط به موضوع استعمار و مبارزات ضداستعماری در ایران، تصاویر شخصیت‌های مبارز، نقشه و کره جغرافیایی.

استعمار چیست؟

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به‌وجود بیاورید.)

• برای شروع درس ممکن است کلمه استعمار را روی تخته بنویسید و از دانش‌آموزان بخواهید هر چه به ذهنشان آمد (روش بارش مغزی) بگویند. پاسخ‌ها را یادداشت کنید.
از بچه‌ها بخواهید اگر مصداق‌هایی از استعمار یا استعمارگری را در کتاب‌ها خوانده‌اند یا در فیلم‌ها دیده‌اند بیان کنند. پاسخ‌ها را جمع‌بندی کنید.

• این درس با درس ۹ و ۱۰ پیشرفت‌های علمی مسلمانان پیوند نزدیکی دارد. برای اینکه دانش‌آموزان با ریشه‌های تاریخی استعمار آشنا شوند آنها را به زمان عقب ببرید و درس ۹ و ۱۰ را مرور کنید و بگویید در دوره‌ای که مسلمانان پیشرفت‌های زیادی کرده بودند، اروپا در جهل و تاریکی به سر می‌برد اما بعدها تحولاتی در اروپا به وقوع پیوست. (البته در این درس به واژه‌های قرون وسطی و رنسانس اشاره نشده است و دانش‌آموزان در سال‌های آینده با این اصطلاحات تاریخی آشنا می‌شوند) این تحولات ناشی از انتقال علوم و فنون مسلمانان به اروپا، رونق تجارت و بازرگانی (ظهور طبقه بورژوا در مقابل فئودال‌ها) و زندگی شهرنشین، تحولات علمی و هنری و اکتشافات جغرافیایی بوده است.

• کره یا نقشه جغرافیایی را به کلاس ببرید و از دانش‌آموزان بخواهید بر قدیم (آسیا، اروپا، آفریقا) و بر جدید (آمریکا و استرالیا) را روی کره یا نقشه نشان بدهند.

درباره این که چهارصد سال پیش انسان‌ها از سایر مناطق کره زمین اطلاع نداشتند صحبت کنید و سپس از آنها بخواهید مسیرهای کشتیرانی (با توجه به تحولات دریانوردی) را روی نقشه نشان دهند و کشورهای پیشگام را نام ببرند.

• از دانش‌آموزان بخواهید صفحات ۱۰۸ و ۱۰۹ کتاب را بخوانند و اطلاعات متن به منزله منبع کاوشگری و انجام فعالیت‌های ۱ و ۲ محسوب می‌شود و دانش‌آموزان با تکمیل کاربرگ شماره ۲۶ یعنی نمودار علت و معلولی، علل حرکت اروپاییان به سرزمین‌های جدید و ظهور پدیده استعمار را بیان می‌کنند.

• برای تدریس بخش نفوذ استعمار در ایران بهترین روش بحث گروهی است. دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید تا ابتدا نمونه امتیازات و دخالت‌های بیگانگان در کشور را که در کادری آمده است، مطالعه کنند. دانش‌آموزان را از طریق بحث گروهی به یافتن پاسخ سؤالات فعالیت ۳ ترغیب کنید. استعمارگران برای غارت منابع و معادن کشورها از جمله ایران نقشه می‌کشیدند. روسیه و انگلیس بیشتر در امور ایران دخالت می‌کردند و دخالت‌های آنها منجر به جلوگیری از پیشرفت کشور می‌شد. به این عامل خارجی (استعمار) عامل داخلی (استبداد شاهان) نیز کمک می‌کرد.

مبارزه مردم ایران با استعمار

- موضوع اصلی این درس آشنایی دانش‌آموز با سرگذشت برخی قهرمانان مبارزه با استعمار در ایران است. و همان‌طور که ملاحظه می‌کنید مطالب مربوط به این شخصیت‌ها در کادری با برچسب «مطالعه برای انجام فعالیت» نوشته شد. زیرا هدف اصلی به‌خاطر سپردن جزئیات زندگی این شخصیت‌ها نیست، بلکه هدف آن است تا بچه‌ها با مطالعه شرح حال این مبارزان و ویژگی‌های آنان، انسان‌های فداکار و بزرگ را الگو قرار بدهند و از سوی دیگر دفاع از میهن و استقلال آن، به ارزشی که در روح و جان آنان جای گرفته، بدل شود. دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید و اجازه بدهید هر گروه متن را مطالعه کنند.
- مطالب مربوط به سرگذشت امیرکبیر، میرزا کوچک‌خان جنگلی، رئیس‌علی دلواری، دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی را به‌عنوان منبع کاوشگری تلقی نموده و از پرسش از جزئیات آنها خودداری کنید.

نکته: در این درس تنی‌چند از شخصیت‌هایی که با استعمار مبارزه کرده‌اند معرفی شده‌اند، اما شما می‌توانید

شخصیت‌های دیگری منجمله قهرمانان استان محل زندگی خود را نیز به دانش‌آموزان معرفی کنید.

فعالیت شماره ۲ بخش ب به همین منظور طراحی شده است.

پاسخ فعالیت ۳- زیرا امیرکبیر می‌خواست ایران به کشورهای خارجی وابسته نباشد و روی پای خود بایستد و در صنعت پیشرفت کند.

(درباره این موضوع در بخش دانستنی‌های معلم توضیحات بیشتری داده شده است.)

فعالیت ۵- سخنان امام (ره) در این زمینه زیاد است. برای مثال جمله معروف (امریکا هیچ غلطی نمی‌تواند بکند).

فعالیت ۶- زیرا ملی شدن نفت یک واقعه مهم برای کشور ما است و در این روز ملت ایران توانسته است دست بیگانگان را از منابع نفتی‌اش کوتاه کند.

توجه کنید که فعالیت ۴ یعنی کاربرگ شماره ۲۷ به این منظور طراحی شده که دانش‌آموزان قلمرو کنونی و قلمرو قبلی ایران را مقایسه کنند و بدانند بخش‌هایی از ایران به موجب قراردادهای استعماری از ایران جدا شده است.

محورها و ابزارهای ارزشیابی: محورهای ارزشیابی از این فصل همان اهداف و انتظارات مندرج در جدول ابتدای فصل است.

• فهرست مشاهده از فعالیت‌های داخل کلاس

(طرح پرسش، بحث گروهی، اظهارنظر، همکاری با گروه و...)

- فهرست بررسی کارهای تحقیقی و سایر تکالیف...
- کاربرگ‌ها
- آزمون کتبی و شفاهی

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- نبرد رئیس علی دلواری، بهمن پگاه راد، انتشارات سوره، مهر ۱۳۸۷
- ۲- مجموعه چلچراغ، انتشارات مدرسه، سال ۱۳۹۱
- ۳- مجموعه چهره‌های درخشان، تهران، انتشارات مدرسه (امیرکبیر و ستارخان و...)
- ۴- ایران در دوره سلطنت قاجار، علی اصغر شمیم، ناشر شرکت چاپ و انتشارات علمی، چاپ اول ۱۳۴۲ و چاپ سوم ۱۳۷۱

دانشنی‌های معلم

امیرکبیر و تأسیس کارخانه^۱

آغاز پایه‌گذاری صنعت ماشینی در ایران را می‌توان به زمان صدارت امیرکبیر مربوط دانست. در باب ترویج صنایع در ایران، امیرکبیر معتقد بود که صنایع جدید اروپا را باید با احداث کارخانجات در خود ایران رواج داد و به عبارت دیگر احتیاجات مادی جدید را که از لوازم تمدن تازه اروپا می‌باشد در داخل کشور فراهم نمود. او ضمناً تشویق صنایع ملی را جزء اساسی برنامه اقتصادی خود قرار داده بود و از کارخانه‌هایی که به اهتمام وی احداث گردید دو کارخانه شکرسازی در شهر ساری بود که شکر مازندران را تصفیه می‌کرد. کارخانه بلورسازی در تهران و قم و اصفهان در سال ۱۲۶۷ ق، کارخانه چینی‌سازی در اراک، تهران و شهر قم، کارخانه کاغذسازی در بیرون دروازه دولت که کاغذ مرغوبی به نام کاغذ امیری تولید می‌کرد. کارخانه ریسمن‌ریسی بزرگی به طول و عرض ۶۰ ذرع در تهران و کارخانه چلواریافی در راه تهران به شمیران. (چارلز میسوی ۱۳۶۲ به نقل از فریدون آدمیت، ص ۴۵۴) میرزا تقی‌خان برای بسط صنایع اروپایی در ایران جمعی از هنرمندان و صنعتگران را در سال ۱۲۶۷ ه.ق تحت سرپرستی حاج میرزا محمد تاجر تبریزی به مسکو به پترز بوغ روانه ساخت تا در آنجا آموزش ببینند. میرزا تقی‌خان در تهیه صنایع خارجه در ایران کوشا بود و از آن جمله ساختن سماور و کالسکه می‌باشد که به همت وی تهیه و در ایران رواج گرفت. امیرکبیر نه تنها تولید صنایع خارجه را در ایران متداول کرد بلکه علاقه بی‌حد به توسعه و رونق دادن صنایع ملی ایران داشت. اما سرانجام تلاش‌های امیرکبیر، صدراعظم دوراندیش و وطن‌خواه ایران در جهت حمایت از یک اقتصاد ملی و بورژوازی ایران نیز به جایی نمی‌رسد و تأثیرات آن به سرعت محو می‌شود. (آدمیت ۱۳۴۴ ص ۳۸۸) متأسفانه پس از قتل امیرکبیر و تداوم استبداد و خودکامگی زمامداران و نفوذ استعمارگران، بیشتر تلاش‌های مربوط به توسعه صنعتی کشور مجدداً با شکست مواجه گردید.

۱- فلاحیان، ناهید، تحلیل نقش روندهای صنعتی شدن در شکل‌گیری فضایی مجموعه شهر تهران، پایان‌نامه دوره دکترا، ۱۳۸۴، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا

فصل ۱۲ : آزادی خرمشهر

درس ۲۳: خرمشهر در جنگال دشمن		درس ۲۴: خرمشهر در دامان میهن	
حوزه‌های موضوعی	نظام اجتماعی فرهنگ و هویت مکان و فضا زمان، تداوم و تغییر	مفاهیم کلیدی	تحول، پیشرفت، تداوم، علت‌ها و معلول‌ها، حفاظت از محیط تعلق و هویت مسئولیت‌ها، تکالیف، نقش‌ها و گروه‌ها، حقوق
مهارت‌های کاوشگری: کاوش و بررسی، مشارکت، خلاقیت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهارنظر ارزش‌ها و نگرش‌ها: میهن‌دوستی، روحیه دفاع از میهن و تمامیت ارضی کشور، قدردانی از شهدا و ایثارگران			
اهداف کلی: اهداف ۸ و ۱۹ انتظارات یادگیری: انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند: <ul style="list-style-type: none"> با مراجعه به تقویم روز فتح خرمشهر و هفته دفاع مقدس را بیابند. روی نقشه، مرزهای غربی ایران و خطوط جنگ تحمیلی را معین کنند. علل و عوامل جنگ تحمیلی را بیان کنند. احساس خود را نسبت به شهدا و ایثارگران و دفاع از کشور بیان کنند. با بررسی شواهد و مدارک (مثلاً بیانات امام (ره)) دفاع مقدس را تحلیل کنند. روی خط زمان برخی وقایع دفاع مقدس را نشان دهند.			

فصل در یک نگاه

جنگ امر خوشایندی نیست و عموم انسان‌ها آن را دوست ندارند و مخالف وقوع جنگ هستند اما به همان اندازه که جنگ عملی ناخوشایند است دفاع امری عقلانی و پسندیده است. دفاع از سرزمین و اعتقادات زمینه بروز دلاوری جوانان را فراهم می‌سازد و باعث گسترش اخلاق جوانمردانه و روحیه سلحشوری و از خودگذشتگی می‌شود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کشور ما از یک نظام وابسته به قدرت‌های بیگانه به نظامی مستقل مبدل شد و در چنین شرایطی مورد تهاجم وسیع قرار گرفت. هشت سال دفاع مقدس دستاوردهای فراوانی به جای گذاشت که یکی از آنها ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بوده است. در این فصل دانش‌آموزان با علل و عوامل جنگ تحمیلی و اشغال و آزادسازی خرمشهر (به‌عنوان یکی از مظاهر پایداری و مقاومت ایران) آشنا می‌شوند و ضرورت‌های دفاع و قدردانی از ایثارگران را تحلیل و تمرین می‌کنند.

مواد و وسایل لازم

کتاب درسی، کاربرگه ۲۸ و فیلم‌ها و کتاب‌های آموزشی که در مورد جنگ تحمیلی، اشغال و آزادی خرمشهر و یا زندگینامه شهید جهان‌آرا و سایر شهدا به چاپ رسیده قابل استفاده هستند.

خرمشهر در چنگال دشمن

مراحل تدریس و ایجاد فرصت‌های یادگیری

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها:

(فضای طرح سؤال را به وجود بیاورید.)

- برای شروع و ایجاد انگیزه می‌توانید از روش‌های مختلف استفاده کنید.
- در مناطق نزدیک به مناطق جنگی می‌توانید اردو و بازدید از آثار به‌جای مانده از جنگ ترتیب دهید.
- در صورتی که فیلمی از دفاع مقدس در اختیار دارید، بخش‌هایی از آن را در کلاس پخش کنید.
- توصیه می‌شود فیلم دارای صحنه‌های دلخراش نباشد و با توجه به سن مخاطبان از صحنه‌های خداحافظی رزمندگان با خانواده، نماز و عبادت در سنگر، کمک رزمندگان به یکدیگر و مانند آن استفاده شود.
- نوحه معروف «ممد نبودی» را در کلاس پخش کنید. (فعالیت ۵)
- اجازه بدهید بچه‌ها سؤالات خود را درباره جنگ تحمیلی بپرسند و شما با پیش‌دانسته‌های آنها نیز آشنا شوید.
- در مرحله بعد از نقشه و نقشه خوانی استفاده کنید و با استفاده از معلومات قبلی آنها در زمینه (مرز) خط مرزی ایران و عراق را نشان دهید و شهرها و مناطق اطراف آن را نام ببرید.
- درباره علل وقوع جنگ تحمیلی، اجازه بدهید بچه‌ها به‌طور گروهی متن را بخوانند و درباره آن گفتگو کنند. سپس فعالیت ۶ این درس را که نمودار علت و معلول است روی یک کاغذ سوم رسم نموده و علل جنگ تحمیلی را در آن بنویسید.
- پس از انجام فعالیت ۵ یعنی پخش شعر معروف «ممد نبودی» زندگینامه شهید جهان‌آرا و اشغال خرمشهر را برای بچه‌ها تعریف کنید.
- فعالیت (۲) درس ۲۴ را که فعالیت تحقیقی است به عنوان تکلیف خارج از منزل معین کنید و دانش‌آموزان را در انجام آن به خوبی راهنمایی کنید.

خرمشهر در دامان میهن

* درس را با بررسی فعالیت‌های تحقیقی که دانش‌آموزان انجام داده‌اند، آغاز کنید. در جلسه قبل از دانش‌آموزان خواسته‌اید که درباره زندگی یکی از شهدای جنگ تحمیلی یا شهید بهنام محمدی اطلاعاتی جمع‌آوری کنند. دانش‌آموزان باید به خوبی راهنمایی شوند و منابع کافی در اختیار آنها گذاشته شود. در صورتی که در مدرسه به اینترنت دسترسی دارید از شبکه رشد و دانشنامه رشد نیز می‌توانید استفاده کنید. کارهای تحقیقی بچه‌ها را طبق فهرست تنظیم شده (که ملاک‌ها و معیارهای آن به دانش‌آموزان گفته شده) بررسی کنید و امتیاز بدهید و نمونه کار را در پوشه کار قرار دهید.

نکته: اگرچه در این درس بر اشغال و آزادسازی خرمشهر به عنوان یکی از نمادهای مهم مقاومت مردم ایران تأکید شده است اما شما معلم گرامی می‌توانید از سرداران و قهرمانان استان محل زندگی خود بگویید و رشادت‌ها و مقاومت‌های مردم محل خود را در جنگ تحمیلی برای دانش‌آموزان توضیح دهید. از یک فرد جانباز و ایثارگر یا آزاده دعوت کنید در کلاس حضور یابد و خاطرات خود را از دفاع مقدس، برای بچه‌ها تعریف کند. بازدید علمی از گنجینه‌ها، بناها، مزار شهدای گمنام و مکان‌هایی که در آن آثاری از دفاع مقدس به نمایش گذاشته شده، توصیه می‌شود.

از اهداف مهم این درس تقویت روحیه دفاع از میهن و قدردانی از ایثارگران و ارج نهادن به میراث‌های فرهنگی دفاع مقدس است. لذا انجام فعالیت‌های (۱) (۳) (۴) و (۵) را با هدف درونی‌سازی نگرش‌ها انجام دهید.

- به موضوع کمک‌های پشت جبهه تأکید کنید و آموزش دهید که تنها با اسلحه نمی‌توان در برابر دشمن جنگید و می‌توان از روش‌های مختلف برای کمک به میهن استفاده کرد.
- پاسخ کاربرگ شماره ۲۸: آغاز جنگ تحمیلی شهریور ۵۹ بود که تا شهریور ۶۷، هشت سال به طول انجامید.
- محورها و ابزارهای ارزشیابی: برای تعیین محورهای ارزشیابی از این فصل به اهداف و انتظارات یادگیری از دانش‌آموز باید توجه نمود.
- پرسش‌های شفاهی و کتبی،

- انجام کاربرگه خط زمان.
- فهرست مشاهدات (بحث و گفتگو در کلاس، خواندن سرود و فاتحه و فعالیت‌های کلاس)
- فهرست بررسی کارهای تحقیق

معرفی منابع برای مطالعه

- ۱- احمد، دهقان، آزادی خرمشهر (خاطرات شهید صیاد شیرازی)، تهران، انتشارات سوره، مهرماه ۱۳۸۸
- ۲- جنایت‌های ما در خرمشهر، (خاطرات اسرای عراق) تهذتن انتشارات سوره، مهرماه ۱۳۹۰
- ۳- شهید بهروز مرادی، یادداشت‌های خرمشهر، تهران، حوزه هنری، ۱۳۷۰
- ۴- محمد، جوانبخت، سقوط خرمشهر، تهران کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰
- ۵- داود، بختیاری دانشور، فرمانده شهر (زندگی شهید جهان‌آرا)، تهران انتشارات سوره، مهرماه ۱۳۸۸
- ۶- مجموعه چهره‌های درخشان، تهران، انتشارات مدرسه
- ۷- آمادگی دفاعی، سال سوم راهنمایی کد ۱۴۴/۳ وزارت آموزش و پرورش
- ۸- علی، سمیعی، کارنامه توصیفی عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس، انتشارات فصل کوثر، ۱۳۸۲
- ۹- راهیان نور <http://rahiannor>
- ۱۰- پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس www.paidari.ir
- ۱۱- سایت جامع دفاع مقدس www.sajed.org
- ۱۲- ابراهیم، حاج محمدزاده و دیگران، روزشمار جنگ ایران و عراق، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- ۱۳- شهید بهنام محمدی، داوود امیریان، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۹
- ۱۴- داوود، امیریان، داستان بهنام، تهران، نشر شاهد، ۱۳۸۹
- ۱۵- داوود، بختیاری دانشور، فرمانده شهر (زندگی شهید جهان‌آرا)، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۸
- ۱۶- محمود، جوانبخت، سقوط خرمشهر، تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰

دانشتنی‌های معلم

شهید بهنام محمدی

یکی از رزمندگان خرمشهر که برای حفظ این شهر مقاومت نمود، نوجوان ۱۴ ساله‌ای به نام بهنام محمدی بود که با وجود سن کم و جثه کوچکش، مردانه در مقابل دشمن ایستادگی کرد. یکی از شاهدان واقعه درباره او گفته است:

بهنام محمدی به سبب کوچکی جثه‌اش که کمتر توجه دشمن را جلب می‌کند غالباً سر کوچه‌ها و خیابان‌های فرعی به دیده‌بانی می‌پردازد و بچه‌ها را از نقاط نفوذ دشمنان مطلع می‌کند و با شجاعت، زرنگی و شادابی و حرف‌های بچه‌گانه به رزمندگان روحیه می‌بخشد. بهنام بر اثر ترکشی که به قلب کوچکش اصابت کرده همه را در فراق خود می‌سوزاند. (کتاب آمادگی دفاعی سال سوم راهنمایی کد ۱۴۴/۳ به نقل از خرمشهر در جنگ طولانی ص ۴۳۶)

پیوست (۱)

تناسب اهداف برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی با
اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش - مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۰۱

شماره اهداف برنامه درسی مطالعات اجتماعی	اهداف مصوب برنامه‌های درسی پایه ششم ۱۳۹۰/۱۰/۰۱ شورای عالی آموزش و پرورش
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۲، ۱ و ۳ نظام اجتماعی - هدف ۴ و ۵ فضا و مکان - هدف ۷ و ۸ زمان، تداوم و تغییر - هدف ۱۲ فرهنگ و هویت 	۱- تربیت عقلانی و تقویت تفکر و تعقل
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۱۰ و ۱۱ فرهنگ و هویت - هدف ۴ و ۵ فضا و مکان - هدف ۷ و ۸ زمان، تداوم و تغییر 	۲- تعمیق باور به ارزشمندی نهاد خانواده، وطن، فرهنگ و هویت اسلامی- ایرانی و ارج نهادن به میراث فرهنگی، قانون، صداقت و پاکی
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۱۲ فرهنگ و هویت - هدف ۴ و ۵ و ۶ فضا و مکان - هدف ۳ نظام اجتماعی 	۳- تقویت باور به هدفمندی خلقت، آیه بودن آن ارزشمندی مخلوقات و درک قوانین و زیبایی‌های جهان آفرینش
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۲، ۱ و ۳ نظام اجتماعی - هدف ۱۲ فرهنگ و هویت - هدف ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ منابع، فعالیت‌های اقتصادی 	۴- آشنایی با آداب و مهارت‌های زندگی و به‌کارگیری آنها
<ul style="list-style-type: none"> - هدف ۴ و ۵ فضا و مکان - هدف ۱۳، ۱۴ و ۱۵ منابع و فعالیت‌های اقتصادی 	۵- آشنایی با تأثیر کار و تلاش در پیشرفت کشور، مشاغل و فرایندهای اقتصادی در محیط زندگی

شایان ذکر است که سایر اهداف مصوب یعنی ردیف ۶ الی ۹ شورای عالی آموزش و پرورش، اگرچه به طور مستقیم با اهداف برنامه درسی مطالعات اجتماعی همپوشانی ندارند، اما در شبکه مفهومی و سازماندهی محتوا ترغیب، تقویت و حمایت می‌شوند. به همین منظور در فصول مختلف کتاب مطالعات اجتماعی فعالیتهایی به شرح زیر طراحی و تدوین شد.

هدف شماره ۶ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش توانایی به‌کارگیری مهارت‌های اصلی زبان و خواندن و نوشتن متون زبان فارسی

هدف شماره ۷ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش توانایی به‌کارگیری مفاهیم و مهارت‌های پایه ریاضی در حل مسائل روزمره زندگی

هدف شماره ۸ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش نگرش‌ها و مهارت‌های پایه در خلق آثار فرهنگی - هنری با رویکرد و تربیت هنری

هدف شماره ۹ مصوب شورای عالی آموزش و پرورش شناخت و کاربرد روش‌ها، مواد و ابزارهای علمی و فناورانه در یادگیری و زندگی روزمره

۱- خواندن متن، استخراج ایده‌های عمده متن و گرایش نویسنده، خلاصه نویسی، گزارش نویسی، نامه نویسی، معنی کردن شعر، نوشتن متن توصیفی

۲- خواندن و فهم نمودار، ترسیم نمودار (ستونی، دایره‌ای) تبدیل مقادیر کمی (هکتار، تن و ...)، نمایش مقادیر کمی به صورت جدول و محاسبه

۳- ساختن مدل و ماکت، نقاشی، رنگ‌آمیزی، تولید آثار و ابداعات هنری

۴- استفاده از اینترنت برای گردآوری اطلاعات، به‌کارگیری لوح فشرده و امثالهم

فهرست منابع

- * راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی، گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی ۱۳۸۹ سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
- * رحیمی، علیرضا و فاطمه رضانی، کتاب معلم (راهنمای تدریس) هدیه‌های آسمان، چهارم دبستان ۱۳۸۳ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
- * رستگار، طاهره، ارزشیابی در خدمت آموزش، مؤسسه فرهنگی فناوری تربیت ۱۳۸۶
- * رستگار، طاهره، روحی، بتول فرنوش، عزت‌السادات حسینی و مینو قرائی، کتاب معلم (راهنمای تدریس) علوم تجربی سوم دبستان، ۱۳۸۱ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
- * فلاحیان، ناهید، محمدباقر آرام، آمنه احمدی و مریم نادری ۱۳۸۹، روش آموزش مطالعات اجتماعی، ویژه تربیت معلم، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
- * فلاحیان، ناهید ۱۳۹۱، مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

